



ՇԱՐԽԱԹԵՐԻ ԳԻՆԸ:

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով): Օտարադաշտ-  
բացի բաժանորդները պիտի գինն այս հասցեով. В. Тифлис.  
В. Редакцію Армянской Газеты «Мшакъ».  
Փոփոխում կարելի է օտարադաշտի խմբագրատան մէջ (Արմա-  
նու առն) և պ. Շատուրիանցի խանութում:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ:

Մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10  
հասարակ տոսի համար 1 կողմէ արծաթ: Յայտարարութիւններ  
տպելուն չայրէն, ռուսերէն, արաբերէն, օսմանիարէն, գերմա-  
ներէն և ֆրանսերէն:

# ՄԵՍԿ

## ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱՐԽԱԹԵՐԻ

### ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

«Մշակ» լրագրի 1874 թվի համար ստո-  
րագրութիւնը արդէն բացվել է: Ատարադաշտի  
կարելի է թիֆլիսում՝ խմբագրատան  
մէջ, առաւօտեան 9 ժամից մինչև 12-ը, և  
կրկնօրեան 5—7 (բացի կիրակի օրերից):  
Նոյնպէս և պ. Շատուրիանցի խա-  
նութում: Օտարադաշտացիները գինում են  
ուղղակի խմբագրութեանը հետեւալ հասցեով՝  
Тифлисъ, въ Редакцію газеты «Мшакъ».

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹԻՒՆ

«Մշակ» յայտարարութիւնը: Ներսիսեան  
դպրոցը: Ներսիսեան տնտեսութիւն: Մեր պա-  
տարարութիւնը: Միջնակարգութիւն: Նամակ  
դիւր: Ներսիսեան լրագրի: Արտադրութիւն  
թիւն: Գերմանիա: Խոսքիս: Սառն լու-  
րեր: Աւետարական: Յայտարարութիւններ:  
Բանասիրական: Մի քանի գծեր խմբագրութեան  
կենտրոն:

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑ

Մենք «Մշակ» լրագրում շատ անգամ ենք  
խօսել Ներսիսեան դպրոցի վրա, թէ  
անցյալ թէ ներկայ արդիւն ընթացքում և  
ընդհանրապէս յայտնի ենք այն միտքը, որ  
Ներսիսեան դպրոցը կոչուած ունի պատրաստել  
ժողովրդական ուսուցչին, այսինքն  
քաջանանք և ժողովրդական ուսուցչական  
ներքի վարժարաններ:

Ներկայ համարի ներքին լուրերի մէջ ըն-  
թացքը կը գտնի մի լուր տեսչի ընտրութեան  
մասին, որ ապացուցանում է, որ 1872 թվին  
ժողովրդից ընտրուած հոգաբարձութիւնը, կը-  
նտրուի:

### ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՔԱՆԻ ԳԹԵՐ ԽՐԻՍՏԻԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

1837 թվին վանի Ալեքսանդր կոչուած արու-  
արձանի ունեւորը շատ անգամ իւրեանց հովանա-  
ւոյ տակ հրապարակուած էին մի լրագրի, բարձրա-  
հասակ պատանեակ՝ գունատ գէւորդ և կրակոտ  
աշխատի: Նա, ամբողջ ժամերով պառկած կա-  
նաչ խոտերի վրա, իւր մտքի սրբազան յափշտա-  
կութեան մէջ, զմայլում էր կամ վաղորդեան ար-  
շուկով, կամ երկնայեան վերջալուսով, և կամ  
ափերը ձգած վանայ ծովակի մանդակադոն-  
կապտափայլի վրա, հիանում էր հայրենիքի չքեղ  
անապատներով:

Արեւ մայր էր մտնում, գիշերը պատում էր, խը-  
ճիթները ճրագները վառվում էին, Պատանին խո-  
րին մոռացութեան մէջ տակաւին այնտեղ էր գը-  
նալու: Կարծես թէ ունեւորի խորհրդական սո-  
սափիւնը, գիշերուի հեղին չնայելը կախարդած  
լինէին նորան:

Դա Մկրտիչ խրիստիան էր, որ այդ նուիրական  
առանձնութեան մէջ գրում էր իւր կրօնը:

Լիւր, կտուց, Ալեքսանդր և այլ անապատները  
չը կարողացան իւրեանց վանդակի մէջ զսպել աշ-  
խոյժ պատանին և ոչ նոցա մէջ կենդանացած  
գիտութիւնը: Նորինքն և Ալեքսանդրի ընթերցա-  
նութիւնը: Կարծես թէ ունեւորի խորհրդական սո-  
սափիւնը, գիշերուի հեղին չնայելը կախարդած  
լինէին նորան:

Նորա չքաւորութիւնը թլուլ չը տուեց աւարտել  
որ և իցէ բարձր ուսուցչականում, որովհետեւ նա  
ստիպուած էր մի և նոյն ժամանակ իւր օրական

ուելով իր իրաւունքները և ճանաչելով իր պար-  
տաւորութիւնները, քայլ առ քայլ և անդա-  
դար գնում է դէպի ուսուցչական բարեկար-  
գութիւնը: Մի ամբողջ տարի զբաղված լի-  
նելով ուսուցչական անտեսական մասով,  
որ մինչև նրա մանկը անկարգ դրութեան  
մէջ էր, հոգաբարձութիւնը անցաւ ուսում-  
նական մասի ընտելութեանը:

Ոչ մի հոգաբարձութիւնը որքան և հետա-  
դասել ուսուցչականը, որքան և հետեւի իր  
հիմնականի միջոցաւ դաստաւութեանը,  
ամեն օր այցելութիւն գործելով դաստաւներին,  
որքան և մտնելով ինքն և մտադրել իրան  
ուսուցչական ժողովը, իրենք չէ կարող այն  
անկ ուսուցչական մասի վերաբերութեամբ,  
առանց միջնորդի իր և ուսուցչական ժողովի  
մէջ, որքան կարող է անել երբ ունի մի գիտ-  
ցող մարդ, որ տեսուչ լինելով, դառնում է  
միջնորդ կրկն ժողովների մէջ.....

Վանի մի ժամանակ սրանից առաջ հոգա-  
բարձութիւնը ընտրել իր միջից հինգ մարդ,  
որոնցից կազմել մի ուսուցչական մասնաժո-  
ղով, որ պիտի վերաբերէր դպրոցի ուսուցչա-  
կան մասի դրութիւնը: Այդ մասնաժողովը  
մշակել պատրաստական դաստաւները և  
կազմել պատրաստական դաստաւները և  
այդ նոյն մասնաժողովը կազմեցաւ շարունակ  
և անցած դաստաւների վերաբերելով, բայց  
նրան պակասեցան նիւթերը, և զսկսած լինե-  
լով տեսչի միջնորդութեանց, չը կարողացաւ  
միջնորդել յարակից ուսուցչական ժողովի հետ,  
խնդրելով նրանից իւրաքանչիւր առարկայի  
պրոգրամը, որ խնայէս ամեն մի վարժարան

հացի համար մտածել: Բայց իբրև ինքնուս մարդ,  
իւր եռանդոտ աշխատասիրութեամբ, խրիստիանը,  
կ. Պոլսում մի քանի տարուց մէջ, կարողացաւ  
այնքան զարգացնել իւր միտքը և գիտութիւնը,  
որ ընդունվեցաւ որպէս դաստաւ մի քանի դպր-  
րոցներում և դասազան ամբիւրջների տներում,  
որոց մէջ նորա խնամակալ համարելու է Ալեք-  
սանդ Գովանդէս Եփեսոսի:

Իսկ այդ գործունէութիւնը երկար չը կարողա-  
ցաւ կապել եռանդոտ երիտասարդի սիրտը կ.  
Պոլսի հետ: Նորան վաղուց տանջւում էր մի նը-  
պտաւի, որին մանկութիւնից նուիրած էր իւր  
անձը. Դա էր հայրենասիրութեան զգացմունքը:  
Խրիստիանը վերադառնալով վան, գտաւ իւր  
հայրը վախճանած, բայց առաջ եղբոր Մարտինի  
թախանձանքը, ամուսնացաւ Սեդիկեան օրիորդի  
հետ, որից ունեցաւ մի աղջիկ:

Արդէն գերդաստանի հայր էր նա, երբ իւր եր-  
կու ընկերների հետ գնաց ճանապարհորդել Արա-  
րատը. Շիրակայ նահանգը և Գողթանի գաւառը,  
տեսաւ Մինի և Հայաստանի նշանաւոր յիշատակա-  
րանները: Այդ ճանապարհորդութեան պտուղն էր  
նորա «Հրաւիրակ Արարատեան» գեղեցիկ  
քանաստեղծութիւնը: Իւր այդ երկասիրութեան  
մէջ խրիստիանը թափում է սրտի բոլոր կրակոտ  
բացերը, որը վառուել էին նորա մէջ հայրենասի-  
րական զգացմունքից: Նա իւր աշակերտների ձեռ-  
քից բռնած պտուղներում է Հայաստանը, ցոյց է  
տալիս նորա աւերակները, այցելութիւն է գոր-  
ծում Տրդատաւ, Գրիգորի, Մեսրոպի, Խորենացու,  
Եղիշէի չիրմներին, և նոցա գերեզմաններից կո-  
չում է այդ անմահների ուրուականները և նորանց  
պատմել է տալիս Հայաստանի թշուառութիւնը:  
«Հրաւիրակ Արարատեանը» միակ քանաս-  
տեղծութիւնն է մեր գրականութեան մէջ, որտեղ

պէտք է պատրաստ ունենար իւր համար: Մաս-  
նաժողովը մինչև անգամ չը կարողացաւ պարզ  
հասկանալ՝ արդեօք դպրոցի վարժարանական  
ժողովը ունի մանկավարժական նստելը թէ  
ոչ, արդեօք ունեն վարժարանները իրանց  
առարկաների մշակված պրոգրամները....

Թոյններ այդ, և անցնելով Ներսիսեան դպր-  
րոցի վերաբերութեամբ ընդհանուր հայացքնե-  
րին:

Այժմ, երբ Վահագնաւ Վարդգիսի ուսը  
հոգում է ժողովրդական ուսուցչականների  
հիմնվելու վրա, թէ քաղաքներում թէ գիւ-  
ղերում, և պատուիրել է վիճակաւորներին հո-  
գալ այդ մասին, մենք աւելի էլ կարեւոր-  
ութիւն ունենք, որ Ներսիսեան դպրոցը պատ-  
րաստէ տարրական ուսուցչականների համար  
մանկավարժներ:

Մենք անդադար կրկնել ենք այն պարզ  
ճշմարտութիւնը, որ գիւղական քաջանան և  
գիւղական վարժարաններ, բացի կրօնի և մայ-  
րենի լեզու խմանալուց, անդադար գտնվելով  
ժողովրդի հետ անմիջական յարաբերութիւն-  
ների մէջ, պիտի շատ անգամ իր խորհրդե-  
րով առաջնորդէ նրան թէ ընտանեկան, առող-  
ջապահական, թէ կենսական, և անտեսական  
հարցերի և պիտոյների մէջ:

Լու չէ լինի միջից եթէ Ներսիսեան դպր-  
րոցից դուրս կը գան այնպիսի երիտասարդ-  
ներ, որք բացի հայագէտ և կրօնագէտ լինե-  
լուց, կարողանան պատահած ժամանակ օգնել  
գիւղացուն թէ նրա ընտանեկան կեանքին վի-  
րաբերելով առողջապահական խորհրդե-  
րով, պատահած ժամանակ օգնել նրան հոյ

այնպէս գրաւիչ և ազդու կերպով երգվում են այն  
բոլոր ցաւերը զգացմունքները, որք զարթնում են  
մարդու մէջ իւր հայրենիքի աւերակներին նայելու  
ժամանակ:

Իւր այդ աշխատասիրութիւնը իրոյս ընծայելու  
համար խրիստիանը կրկին կ. Պոլսի գնաց, ուր  
1850 թվին տաղարեց Ալեքսանդրի ծախսով: Նոյն  
միջոցին նա ստացաւ իւրեան բարերար և Պա-  
լեան կարգաւոր ամբիւրջին, որպէս օգնութեամբ ճա-  
նապարհորդից Պալատինը, տեսաւ Ս. Ներսիսե-  
անի: Այդ ուղևորութեան արդիւնքն հղաւ նորա  
«Հրաւիրակ Աւետեան» և Երկրի» քանաստեղ-  
ծական գործը, որպէս մէջ հեղինակը երգում է իւր-  
կական աշխարհը, Մեսրոպի կենանքը և նորա տնո-  
րեւութեանց սրբատեղիքը:

Այդ գիրքը ներշնչուած է կրօնական սրբազան  
ուղևորութեան բոլոր ցանցիւղներով:

Այդ աշխատութիւնը տպագրուեցաւ 1851 թվին  
երևի նոյն իսկ Պալեան ամբիւրջի ծախսով:

Խրիստիանի այդ երկու՝ քանաստեղծութիւնները  
բաւական էին նորա անունը հռչակելու և նորա  
գործունէութեանը մի նոր ասպարէզ բաց անելու  
համար: Այն ժամանակից Տատեան Գովանդէս  
ամբիւրջի օգնութեամբ խրիստիանը գնում է Կիւլի-  
կիայ, Սասնի վանքի մէջ ուսուցչական բաց անե-  
լու նպատակով, այն կողմերում լուսաւորութիւն  
տարածելու համար: Բայց հանգուցեալ Կիւլիկոս  
կաթողիկոսի յարաբերութիւնները շուտով անտա-  
նելի են դառնում նորան, զորք չէ յաջողվում,  
նա վերադառնում է կրկին կ. Պոլսի, նշանակե-  
լով ուսուցչի խաւ: Գիւլիկ օրիորդաց վարժա-  
րանին: Նոյն միջոցին հրատարակում է մի տես-  
րակ պատկազ աշխարհային փառամոլութեան դէմ:  
1852 թվին խրիստիանը վերադառնում է վան,  
նա արդէն աղատուած էր ընտանեկան կապերից,

վարկու մասին տուած խնայի անտեսական  
խորհրդներով: Միջից վատ է եթէ գիւղական  
քաջանան կամ վարժարանը այնքան զարգա-  
ցած լինէին, որ մտնէին գիւղացու ամենա-  
կարեւոր, առօրեայ պիտոյների հետադասու-  
թեան մէջ, նրա նիւթական հաշիւներին կա-  
նոնաւոր ուղղութիւն տան, օգնեն նրան խոր-  
հրդներով երբ աղքատ գիւղացու գլխում  
ծնվում է մի գեղեցիկ միտք իրագործելու մի  
հիմնարկութիւն, որ պիտի միջոց տայ նրա  
առօրեայ, ծանր աշխատանքը արդիւնաբեր անել,  
բաց անելով նրան կրեղիս.....

Միջից վատ է, եթէ գիւղական քաջանան  
և վարժարանը, ապրելով ժողովրդի հետ ան-  
միջական և անընդհատ յարաբերութիւնների  
մէջ, կրնա իրանց վրա նոյն դժուարութիւն-  
ները, որ կրում է ինքն գիւղացին..... Իսկ ինչ-  
պէս կարող են քաջանան և վարժարանը օգ-  
տաւէտ լինել գիւղացուն, երբ որ նրանք կամ  
տղէտ են և գուցէ փչացած, կամ ընդհանուր  
կրթութեանց զուրկ լինելով, միակողմանի կեր-  
պով զարգացած կը լինեն բարձր աստուածա-  
բանական գաղափարների մէջ:

Ներսիսեան դպրոցից պիտի դուրս գան  
այնպիսի մարդիկ, որք ընդհանուր ժամանա-  
կալից միջնակարգ զարգացում ստանալուց  
յետոյ, մանկով գործնական կեանքը, գառնա-  
լով քաջանայ և վարժարան, յարակցելով թէ  
բարեբալ թէ գիւղի ժողովրդի հետ, կարողա-  
նան նրա ամենօրեայ, կենսական խնդիրներին  
և պիտոյներին դարման անել.....

Իսկ որ այդ տեսակ մարդիկ դուրս գային  
դպրոցից, հարկաւոր է Ներսիսեան դպրոցի  
որովհետեւ իւր կրկն և աղջիկը վախճանված էին:  
Նա ձեռք է զարկում վանի մէջ օրիորդաց և  
տղայաց ուսուցչականներ բաց անելու, բայց իւ-  
րեան հակառակորդ է գտնում, ոչ միայն տեղային  
Առաքնորդին, այլ խաւարատէր աղայներից մի քա-  
նիսին:

Նոյն միջոցին խրիստիանը գլխում ծագում է մի  
միտք վարժարանի ձեռնարկելու, որպէս զի այդ  
միջոցով կարողանայ իւր գաղափարները տարա-  
ծել ամբողջ մէջ: Իւր այդ գիտատարութիւնը իրա-  
գործից խրիստիանը 1854 թվին փետրվարի 14-ին  
Կարբիէլ արքեպիսկոպոսից ձեռնադրուելով վար-  
դապետ վարագայ վանքի միաբանութեան վերա-  
նչ գրութեան մէջ էին այն ժամանակ մեր  
եկեղեցականները, միւր արեւմտեաներ և մեր վանքերը  
վաստակականի և Տարսիսի կողմերում: Հայաստանի  
այդ երկու լայնատարած նահանգները մինչև այսօր  
ունեն իւրեանց մէջ հայերի աւելի բազմաթիւ  
աղաքանակութիւն, քան թէ Փոքր Ասիայի այլ  
գաւառներում: Այստեղ ամբողջութեամբ պահ-  
պանուած աղային յիշատակարանները ամեն փա-  
ռաւոր անցեալով: Վանայ ծովակի կղզիներում,  
ճորիքի մէջ, բլուրների վրա հանդիպում են հոյա-  
կապ վանքեր, որք լի են ճգնաւորներով և արեւա-  
նեով: Այդ ծովերը, որք իւրեանց կեանքը նուր-  
բել են Սաղմոսին և Նարեկին, դուրս են գալիս  
իւրեանց բռնելից այն ժամանակ միայն, երբ  
պէտք էր վանքապատկան կալուածների արդիւնքը  
հաւաքել, կամ թնկերից հոգեւոր պտուղը  
ստանալ: Այնուհետեւ նորա ժողովրդի մէջ էին  
մտնում, այլ աղղի արծաթին էին վայելում և նորա  
համար աղօթում էին: ... Վանքերի մէջ վարդա-  
պետների խաբեղադրութիւնը հասել էր վերին աս-  
տիճանի կիսատարութեան: Նորա պահում էին իւ-





